Salát Gergely

Kína – civilizáció, nemzetállam, birodalom?

Kína a világ egyik legősibb civilizációja, s egyben a leghosszabb ideje folyamatosan fennálló állam. Milyen identitásuk volt a kínaiaknak, akiknek még állandó elnevezésük sem volt se saját magukra, se országukra, s saját területüket az egész világgal azonosították? Hogyan jött létre a kínai nemzet, létrejött-e egyáltalán? Milyen hatással volt a nemzetállamok kialakulása a kínaiak gondolkodására és azonosságtudatára? Mit jelent ma a kínai nemzettudat, s hogyan viszonyul ehhez a külvilág? Mik ma a kínai identitás fő összetevői? Megmarad-e a „kínaiság" a globalizáció korában? Kína olvasztja be és alakítja saját képére a külső hatásokat, vagy maga olvad be a globális kultúrába? Az előadásban ezekre a kérdésekre keressük a választ.

China.
Civilization, nation state, or empire?

The article explores some questions of Chinese identity. In ancient sources, "China" and "Chineseness" was not clearly defined, and there was not even such word as "China" in classical Chinese language. Tribes and states on the Central Plain were differentiated from the surrounding "barbarians" on a cultural basis. During the Zhou dynasty, while Chinese territories were certainly not unified, authors of the Classics developed a fiction of a unified empire under the rule of the Son of Heaven. Centuries later, when Chinese empire was established, the fiction of unity became reality, and a common past and common aims were artificially constructed by the imperial elite. In theory, the empire covered the whole world, and all other states and people were the subjects of the Chinese Emperor. As a result, due to the lack of the notion of "we" and "them", Chinese people did not develop a common identity. This became a huge problem in the modern era, when developed nation states started to encroach upon the sovereignty of China. Chinese elites realized the importance of constructing the notion of the Chinese nation, and the 20th century saw a slow and painful process of nation-building, a process that is still under way. The new Chinese identity has a number of problems. It was created artificially, in a top-to-bottom manner, as a reaction to outside forces; the exact content of this identity is highly debated among the Chinese themselves; China is a multi-national state which hinders the development of a common identity; modern Chinese identity is in large part based on historical grievances, which is not a healthy phenomenon; finally, Chinese nation-building is going on in the age of globalization, leading to many contradictions.

Salát Gergely

Kína – civilizáció, nemzetállam, birodalom?

A címben feltett kérdésre, vagyis hogy tulajdonképpen mi is az a területi-nyelvi-kulturális-politikai egység, amelyet Kínának nevezünk, a jelen tanulmány nem adhat választ. Hiszen nyugati fogalmakkal – méghozzá olyanokkal, amelyek saját érvényességi körükön belül is meglehetősen homályosak – aligha lehet megragadni egy nem nyugati jelenséget, amely ráadásul folyamatosan változóban van. Éppen ezért szerencsésebb, ha nem a saját kategóriáink Prokrusztész-ágyába próbáljuk beszorítani Kína fogalmát, hanem azt vizsgáljuk meg, hogy maguk a kínaiak hogyan tekintettek és tekintenek önmagukra. Az alábbiakban a kínai ön- és világképet járjuk körül, s ezen keresztül igyekszünk közelebb kerülni a mindenkori kínai identitás megértéséhez.

A kérdés vizsgálatakor az ember több nehézséggel szembesül. Egyrészt, a mai források a modern nemzet és nemzetállam fogalmát igyekeznek visszavetíteni a régmúlt korokra, ami nyilvánvalóan történelmietlen. Másrészt a régi források viszonylag keveset foglalkoznak az önazonosság kérdésével, ráadásul nem föltétlenül a valóságot írják le, hanem azt, amilyennek a világnak az írástudó-hivatalnok réteg szerint lennie kellett volna, vagyis az írott szövegek – elsősorban a konfuciánus klasszikusok, a történetírói munkák, politikai dokumentumok – többet mondanak a birodalmat kormányzó elit vágyairól, mint a valóságról. Az ilyen forrásokon kívül viszont a régi korokból más nem áll rendelkezésünkre, tehát azt, hogy a közrendű kínaiak miként határozták meg önmagukat, lehetetlen rekonstruálni – leszámítva a családi-nemzetségi-lokális identitást, amely a mai napig a legfontosabb eleme a kínai azonosságtudatnak. Harmadrészt a Kínára, kínaiságra vonatkozó terminológia nem egyértelmű, ugyanaz a szó ugyanabban a korban mást és mást jelenthetett eltérő szövegekben, ráadásul az értelmezés az idővel is változott.

Az első számottevő írott források a Zhou-korban 周 (Kr. e. 11–3. sz.) jöttek létre: ekkor születtek a konfuciánus klasszikusok, a történetírás és a

szépirodalom legkorábbi remekművei, a kínai gondolkodást évezredekre meghatározó filozófiai szövegek; tulajdonképpen ekkor alakult ki az, amit kínai magas kultúrának nevezhetünk. Az e korban született munkák nem egyszerűen régi források: mivel az utókor több mint kétezer éven keresztül az ekkori könyveket tartotta saját kultúrája és gondolkodása alapjának, a bennük leírtak a mindennapi életben később is megkerülhetetlen szerepet játszottak, teljességgel élő szövegek voltak. Különösen fontosak e szempontból a konfuciánus klasszikusok, mivel a Kr. e. 2. századtól egészen Kr. u. 1905-ig ezek voltak a hivatalnokvizsgák hivatalos tananyagai, vagyis több mint két évezreden keresztül a kínai politikai és kulturális elit ezeket tanulmányozta kisgyerek korától, ezeken szocializálódott, ezekre támaszkodva érvelt.[1] S az elit gondolkodása az alsóbb rétegekre is kisugárzott. A kínai identitás vizsgálatánál tehát a Zhou-kori szövegek megkerülhetetlenek.

Középső országok

Az egykori „kínaiságtudat" elemzésekor érdemes először a szóhasználatot megvizsgálni, azokat a kifejezéseket számba véve, amelyek a mi fogalmaink szerint Kínát vagy a kínaiakat jelölhették. A leggyakrabban már az ókorban is az állam- vagy dinasztianeveket alkalmazták egy politikai egység vagy valaki hovatartozásának meghatározására: beszéltek Xiáról 夏, Shangról 商, Zhouról, illetve Xia-beliekről, Shang-beliekről és Zhou-beliekről – ez azonban nyilvánvalóan nem nemzeti vagy nyelvi hovatartozásra utalt, hanem politikai kötődésre (ezen királyságok ugyanis különböző népek, törzsek, államocskák szövetségét jelentették).[2] Ugyanez állt a Zhou-kor második felében megerősödő fejedelemségekre: az, hogy valaki például Lu 魯, Qi 齊 vagy Qin 秦 államból származott, alapvető identitásképző elem volt, viszont etnikumhoz vagy nyelvhez nem volt köze, hiszen e szempontból, úgy tűnik, e fejedelemségek elitje nagyon közel

[1] A konfuciánus kánonban az idők folyamán némi változások történtek, de az alapművek ugyanazok maradtak: az *Öt klasszikus* (*Wujing* 五經): *Dalok könyve* (*Shijing* 詩經), *Írások könyve* (*Shangshu* 尚書 vagy *Shujing* 書經), *Szertartások feljegyzései* (*Liji* 禮記), *Változások könyve* (*Yijing* 易經), *Tavaszok és őszök krónikája* (*Chunqiu* 春秋); valamint a *Négy könyv* (*Sishu* 四書): *Nagy tanítás* (*Daxue* 大學), *A közép mozdulatlansága* (*Zhongyong* 中庸), *Beszélgetések és mondások* (*Lunyu* 論語) és *Menciusz* (*Mengzi* 孟子). Mindezkről bővebben lásd Salát Gergely, „»Szent« könyvek Kínában – A konfuciánus kánon," *Vallástudományi Szemle* III/1 (2007).

[2] A Xia-dinasztia – amelynek léte nem bizonyított – a hagyomány szerint a Kr. e. 21–17. század között uralkodott, a Shang-ház a Kr. e. 16–11. század között, a Zhou-dinasztia pedig a Kr. e. 11. századtól Kr. e 256-ig vagy 221-ig.

állt egymáshoz (lakosságuk összetételét viszont nem ismerjük).

Szempontunkból sokkal érdekesebb, hogy volt-e valamilyen államok vagy dinasztiák feletti identitás a régi Kínában, létezett-e egyáltalán „Kína" fogalma, s ha igen, ezt milyen terminussal jelölték. Az egyik „Kínaként" vagy „kínaiként" értelmezhető kifejezés a nem túl gyakran használt *huaxia* 華夏 volt. A *hua* alapjelentése „virágzó, fényes, nagyszerű", a *xia* pedig „nagy, hatalmas". A kifejezést a különböző kommentárok különféleképpen magyarázzák: egyesek szerint a Sárga-folyó középső és alsó folyása mentén, a Hua-hegy (Huashan 華山) és a Xia-folyó (Xiashui 夏水) környékén élő ősi törzseket jelentette, akik közül két jelentős csoport, a legendás Yandi 炎帝 és Huangdi 黃帝 (a Sárga Császár) törzse emelkedett ki – őket aztán a későbbi hagyomány a civilizált emberiség ősatyjaiként tisztelte. A Xia összefüggésbe hozható az első – legendás – dinasztiával, az ugyanezen régióban alapított Xia-házzal. Más kommentárok szerint a *xia* a nagyszabású szertartásokat jelentette, a *hua* pedig a díszruhákat – vagyis azokat az attribútumokat, amelyek a „kínaiakat" – vagyis a kultúrával rendelkező embereket – kiemelték a „barbárok" közül.[3]

Mindenesetre a *huaxia* kifejezés gyakran szerepelt a *yi*kkel 夷 és egyéb „barbárokkal" szembeállítva, de úgy tűnik, hogy nem etnikumot vagy nyelvet jelölt, hanem valaha a Sárga-folyó középső és alsó folyása mentén élt, a klasszikus kínai nyelvű forrásokat író elit által civilizáltnak tartott népcsoportokat – „kínait" azért sem jelenthetett, mert e térségtől távol is voltak egyértelműen a kínai kultúrkörbe tartozó egységek, amelyekre nem vonatkozott a *huaxia* kifejezés. Sem a legkorábbi forrásokban, sem később nem találunk utalást arra, hogy egy ember vagy csoport etnikumát relevánsnak tartották volna: a lényeg a kultúra – és a politikai fennhatóság – elfogadása volt. A *huaxia* szó legelső említése például az *Írások könyvé*ben (*Shujing* 書經) található, egy olyan fejezetben, amelyben a Zhou-ház megalapítója beszédet mond a Shangok legyőzése után. Ekkor kijelenti: „Huaxia [vagy Hua és Xia], a déli barbárok és az északkeleti barbárok egyaránt követnek és egyetértenek velem".[4] Itt tehát Huaxián kívüli

[3] A *Zuozhuan* 左傳 című klasszikus kommentárhoz fűzött alkommentár szerint (Ding 定 fejedelem 10. éve): „中國有禮儀之大，故稱夏；有服章之美，謂之華。A középső fejedelemségek nagy szertartásokkal és rítusokkal rendelkeznek, ezért *Xiá*nak nevezik őket; gyönyörű mintájú ruhákkal rendelkeznek, ezért *Huá*nak nevezik őket." Kong Yingda 孔穎达, *Chunqiu Zuozhuan zhengyi* 春秋左傳正義 [A Tavaszok és őszök krónika és a Zuozhuan kommentárja] (Beijing: Beijing Daxue Chubanshe, 2000).

[4] „华夏蛮貊，罔不率俾。" *Shujing* 書經, *Wucheng* 武成, in *The Chinese Classics: with a Translation, Critical and Exegetical Notes, Prolegomena, and Copious Indexes,* 5 vols., ed., tranls., notes by James Legge (Hong Kong: Legge; London: Trubner, 1861–1872), Vol. III/2, 313.

törzsek is elfogadják a Zhou-ház fennhatóságát, és részei lesznek az újonnan alapított államszövetségnek. Olyan esetről, amikor valakit csak Huaxia vagy a *huaxiá*k uralkodójának tartanának – vagyis a szót lehatárolt politikai egységként kezelnék – nem tudunk.

Megjegyzendő, hogy a *huaxia* kifejezés, illetve alkotóelemei a mai napig élnek a kínai nyelvhasználatban. A „*huaxia* nemzetiség" (*huaxiazu* 华夏族) a kínai történelemkönyvekben úgy szerepel, mint a *han* 漢 nemzetiség elődje (vagyis némileg anakronisztikus módon egy nem nemzetiséget jelölő szót etnonímként értelmeznek); a *hua* pedig szerepel Kína hivatalos nevében (Zhonghua Renmin Gongheguo 中華人民共和國, Kínai Népköztársaság), illetve számtalan rövidítésben is Kínát jelöli.

Egy másik, ősi eredetű, de ma is élő szó a Zhongguo 中國. Ezt szokták „Középső Birodalomként" értelmezni, s a kifejezést a Kína-centrikus kínai világkép bizonyítékának tartják. Kialakulásakor, a Zhou-korban azonban a Zhongguo nem egész Kínát jelentette (ez a fogalom, úgy tűnik, nem is létezett): egyes forrásokban a királyi fővárosra utal, másokban pedig azokra a fejedelemségekre, amelyek az akkor ismert világ közepén helyezkedtek el, a Sárga-folyó alsó és középső folyása mentén. Ez utóbbi esetben a „középső államok" értelmezés a helyes. A szó nem a kínai kultúrkör területét jelölte, mert annak részei voltak a periféria fejedelemségei is – márpedig ez utóbbiak nem tartoztak a középső államok közé, noha elitjük kínaiul írt (és valószínűleg beszélt). Később, a császárkorban a Zhongguo egyfajta archaizáló kifejezésként jelölte az egész birodalmat, s ma már ez Kína leghétköznapibb elnevezése – hivatalos szövegekben azonban a 20. századig ritkán használták.

Egyfajta földrajzi elnevezésként a források gyakran használták még a „tengerek közötti (térség)", „a négy tengeren (belüli terület)" (*hainei* 海内, *sihai* 四海) kifejezéseket is a „világ", s ezzel Kína fogalmának visszaadására. Ez arra a homályos elképzelésre utal, mely szerint a lakott földeket négy oldalról tengerek veszik körül. Az egész világ és a „kínai" világ fogalma itt, mint más kifejezések esetén is, összemosódik. Ősi szövegekben szintén találkozunk a „Kilenc tartomány" (Jiuzhou 九州) névvel, ez eredetileg azokat a területeket jelölte, amelyekre a legendás Nagy Yu (Da Yu 大禹), a Xia-dinasztia megalapítója a világot osztotta.[5] Később a Jiuzhou egyfajta költői elnevezése lett a kínai területeknek. Hasonló elnevezés volt az „Isteni föld" (Shenzhou 神州) is, mely szintén nem jól körülhatárolt földrajzi – vagy etnikai – egységet jelölt.

[5] *Shujing* 書經, *Yu gong* 禹貢, in *The Chinese Classics,* Vol. III/1, 91–151.

Összességében a kínai ókorban nem találkozunk a „kínai" és a „nem-kínai" közötti éles elhatárolással. A különböző törzsek egymással keveredve, mozaikszerűen éltek, s politikai kötődésük nem etnikai vagy nyelvi sajátosságaiktól függött. A fő választóvonalat a források nem a kínai és a nem-kínai között húzták meg, hanem a „civilizált" és „civilizálatlan" között. Amit mi a forrásokban „kínainak" értelmezünk, az az eredeti szövegekben kultúrával rendelkező emberként szerepel. Ez pedig nem származás kérdése: ha egy törzs átvette a „kínai" kultúrát, akkor a megkülönböztetés megszűnt. Amiért mégis beszélhetünk e korban „Kínáról", az az elit nagyjából egységes írott nyelve, amely egyfajta közös identitást is adott az írásbeliséggel nem rendelkező népcsoportokkal szemben. Ám a szűk felső réteg közös írott nyelve jelentős kulturális (és valószínűleg etnikai) különbségeket fedett el. Erre a legjobb példa a Jangce-völgyi Chu 楚 állam, amely a Zhou-kori forrásokban a „kínai" kultúrkör részeként tűnik fel, egyik királya pedig még a „hegemón" címet is elnyerte a Zhou királyságon belül, de a valóságban – ahogy azt az utóbbi évtizedek kutatásai egyértelműen bizonyítják – minden szempontból igencsak távol állt a Sárga-folyó völgyének népeitől.[6]

Azt a kultúraközpontú identitást, amely a Zhou-kori elit által írt szövegekben tetten érhető, az ősidőkre is visszavetítették. A homályos elképzelések szerint valaha mindenki a vadság állapotában élt, s ebből kultúrhéroszok, legendás bölcs uralkodók emelték ki a Sárga-folyó medencéjének lakóit azáltal, hogy megtanították őket a különböző technikai és kulturális vívmányokra (földművelés, naptárkészítés, jóslás, írás, házasság, szertartások stb.). Akik e jótéteményekből nem részesültek, azok „barbárok" maradtak. Az ilyen nem civilizált törzseket gyakran nem is különböztették meg, legfeljebb aszerint, hogy a Sárga-folyó középső és alsó folyásától milyen irányban laktak: a keleti barbárok voltak a *yi*k, a nyugatiak a *rong*ok 戎, északon éltek a *hu*k胡, délen pedig a *man*ok 蠻. Ilyen törzsek azonban az egykorú források szerint a fejedelemségeken *belül* is feltűntek, s nem is mindig ellenségekként, hanem gyakran a kínai uralkodók szövetségeseiként vagy alattvalóiként.

Az egység fikciója

Külön ki kell térnünk a Kínára értelmezhető terminusok között a Tianxia 天下, Égalatti kifejezésre, ez fogalmazza meg ugyanis a legjobban a kínai világ- és

[6] A „Chu-kutatás" viszonylag új altudományág a sinológián belül, első nagyobb összefoglalását lásd John S. Major, Constance A. Cook, eds., *Defining Chu: Image And Reality In Ancient China* (University of Hawaii Press, 1999).

önképet. A Tianxia alapjelentése: „minden, ami az Ég alatt van", vagyis tulajdonképpen az egész világot jelöli, ez azonban teljességgel összemosódik azzal, amit mi Kínának neveznénk. Mint ismeretes, a Zhou-korban a „kínaiak" által lakott területeken – pontosabban azokon a területeken, amelyek elitje valamiféle közös kultúrával és írott nyelvvel rendelkezett – számos kisebb-nagyobb fejedelemség osztozott, akik legalább elvileg elismerték a Zhou-házi király (*wang* 王) fennhatóságát. Amikor a korabeli források Égalattiról beszélnek, ez a gyakorlatban a Zhou király által felügyelt fejedelemségek területét, illetve azt a perifériát jelentette, amelyről az előbbieknek némi ismeretei voltak. Határt azonban nem húztak: az Égalatti elvileg az egész világot, vagyis a kínai államokon kívüli részeket is jelentette, s nem létezhetett olyan vidék, amely nem tartozott az Égalattihoz. Ennek a politikai gondolkodásban is jelentősége volt, hiszen az Égalattinak csak egyetlen ura lehet, az Ég Fia (Tianzi 天子), vagyis a Zhou-házi király – tehát neki az egész világ, és annak minden lakója alá van rendelve. A Korai Zhou-kortól uralkodó nézet szerint az Ég Fiát, pontosabban a dinasztiaalapítót az Égnek (Tian 天) nevezett személytelen istenség vagy erő választja ki az uralkodásra, az úgynevezett „égi megbízatás" (*tianming* 天命) átruházásával – s mivel az Ég választja ki, nyilván mindent uralnia kell, ami az Ég alatt van.[7] Ahogy a *Szertartások feljegyzései* (*Liji* 禮記) című klasszikus mű Konfuciuszt idézve két helyen is írja: „Az Égen nincs két nap, a földön nincs két király"[8]. A *Dalok könyvé*ben pedig – egy számtalan későbbi hivatalos dokumentumban is idézett versben – ez áll: „A széles Ég alatt / nincs, ami ne a király földje lenne. / A nagy földek partjai között / nincs, aki ne a király alattvalója lenne."[9] Fogalmilag kizárt tehát, hogy a világon egynél több uralkodó is létezhetne.

Azzal, hogy a világ mégsem egyetlen teljesen egységes birodalom, természetesen a klasszikusok szerzői is tisztában voltak, s a különböző területeket némileg differenciálták. Először az *Írások könyve* egyik fejezetében jelent meg az az elmélet, amely szerint a világ öt koncentrikus övezetből (*wu fu* 五服) áll.[10] Középen fekszenek a királyi birtokok (*dianfu* 甸服), melyeket az uralkodó

---

[7] Az Ég Fiáról részletesebben lásd Raymond Dawson, *A kínai civilizáció világa* (Budapest: Osiris, 2002), 19–40.

[8] „天無二日，土無二王。" *Liji* 禮記, *Zengzi wen* 曾子問, in *Si shu wu jing: shang, zhong, xia* 四書五經上，中，下. [A Négy könyv és az Öt klasszikus] (Shanghai: Guoxue Zhengli She, 1936), Vol. II, 105; illetve *Fangji* 坊記, in *Sishu wujing,* Vol. II, 285.

[9] „溥天之下，莫非王土。率土之濱，莫非王臣。" *Shijing,* 詩經, *Xiaoya* 小雅, *Beishan* 北山 (205), in *Sishu wujing,* Vol. II, 102.

[10] *Shujing* 書經, *Yu gong* 禹貢, in *The Chinese Classics,* Vol. III/1, 142–151. Hasonló, de összetettebb elmélet tűnik fel a *Zhouli* 周禮 *Xiaguan* 夏官 fejezetében is.

közvetlenül kormányoz. Ezek körül helyezkednek el a király által kinevezett fejedelmek birtokai (*houfu* 侯服), ezeken kívül pedig a „megbékített övezet" területei (*binfu* 賓服 vagy *suifu* 綏服), vagyis az uralkodó által meghódított „kínai" államok. A két külső övezetben élnek a „barbárok": az uralkodótól laza függésben élő népek alkotják az „ellenőrzött övezetet" (*yaofu* 要服), s legkívül élnek a „vad övezet" (*huangfu* 荒服) civilizálatlan törzsei. A különböző övezetek (a legkülsőbb kivételével) mind adót fizetnek az Ég Fiának, s a helyi uralkodók kötelesek meghatározott időközönként audiencián személyesen megjelenni a fővárosban. Minél távolabb él a fejedelem az udvartól, annál ritkábban kell végrehajtania a rituális hódolati látogatást.

Ez a világkép (és a többi hasonló) realitásként kezeli, hogy a legkülső körben vannak olyan népek, amelyek nem ismerik el az Ég Fiának hatalmát, de más forrásokból kiderül, hogy ezt az állapotot természetellenesnek, illetve átmenetinek tartották. A világ természetes állapota az egység, s amennyiben a világ (Kína) trónján megfelelő uralkodó ül, a külső népek önként fognak csatlakozni birodalmához. Konfuciusz maga így fogalmaz a *Beszélgetések és mondások*ban (*Lunyu* 論語): „Ha az uralkodó szereti a szertartásokat, akkor a nép tagjai közül senki sem meri nem tisztelni. Ha az uralkodó szereti az igazságosságot, akkor a nép tagjai közül senki sem meri nem alávetni magát neki. Ha az uralkodó szereti a megbízhatóságot, akkor a nép tagjai közül senki sem mer őszintétlen lenni. S ha mindez így lesz, akkor a négy égtáj népei, hátukon cipelve gyermekeiket, eljönnek hozzá…"[11] Vagyis ha a (kínai) uralkodó erényes, akkor minden nép aláveti magát neki, hogy részesedhessék kormányzása áldásaiból. (Ugyanez a gondolat számtalan másik helyen is megjelenik.)

Ezzel az elképzeléssel az a nyilvánvaló probléma, hogy sohasem felelt meg a valóságnak. Az egységes, egyközpontú birodalom, az Égalatti sem a szövegek születésekor, sem korábban nem létezett. A kínai fejedelemségeket – vagyis a kínai írásbeliségű elittel rendelkező államokat – minden oldalról „barbár" törzsek vették körül, akikkel folyamatos harcban álltak, s akiknek, bármilyen erényes volt is az Ég Fia, nemigen jutott eszükbe önként behódolni. Sőt, mint említettük, a történeti források tanúsága szerint „barbár" népek nemcsak a periférián, hanem a fejedelemségekbe beékelődve, azok területén is éltek.

Ami ennél is fontosabb, magának Kínának, vagyis a kínai fejedelemségeknek az egysége is jórészt fikció volt. A Zhou-ház alapítói már uralmuk elején szétosztották területeiket rokonaik, szövetségeseik, az általuk legyőzött törzsek

[11] „上好禮，則民莫敢不敬；上好義，則民莫敢不服；上好信，則民莫敢不用情，夫如是，則四方之民，襁負其子而至矣。" *Lunyu* XIII/4, in *The Chinese Classics,* Vol. I., 129.

vezetői között, s az így létrejövő fejedelemségek időről időre szembefordultak egymással is, a királlyal is. A Zhou-kor első évszázadairól rendkívül keveset tudunk – ezek afféle aranykorként tűnnek fel a forrásokban –, de a 8. századtól az elvileg létezett egység is felbomlott, s a fejedelemségek önállósították magukat. A Kr. e. 221-ig tartó fél évezredben a kínai államok egyre véresebb és gyakoribb háborúkat vívtak egymással. A Zhou királyt egy ideig afféle szimbolikus és szakrális vezetőnek elismerték, de idővel ezt a funkcióját is elvesztette, és a fejedelmek sorban felvették a királyi címet. A déli Chu állam már eleve királyságként jött létre, uralkodói nem ismerték el Zhout. A királyi cím felvétele egyben azt is jelentette, hogy a cím több mint fél tucat viselője igényt tartott az egész Égalattira – hiszen, mint láttuk, a világon csak egyetlen király létezhet.

Ez a zűrzavaros korszak azért fontos, mert az egységet tényként kezelő konfuciánus klasszikusokat, illetve filozófiai műveket éppen ezekben az évszázadokban írták vagy állították össze. Vagyis az, amit birodalmi eszmének nevezhetünk, egy olyan korban vált a kínai politikai gondolkodás meghatározó elemévé, amikor semmiféle birodalom nem létezett, sőt a kínai területeken egymással élethalálharcot vívó önálló államok osztoztak. Az egység a fejedelemségek uralkodóinak, illetve elitjének vágya volt, s ezt a vágyat fogalmazták meg – jellemzően a múltba visszavetítve – azok a művek, amelyek aztán évezredeken keresztül meghatározták a kínaiak gondolkodását.

Amikor Qin Shihuang 秦始皇, az Első Császár Kr. e. 221-ben valóban megvalósította az egységet az „Égalattiban", tulajdonképpen nem tett mást, mint hogy a gyakorlatba ültette a politikai gondolkodásban már régóta létezett egységeszményt. Vagyis a kínai egység, a kínai birodalom előbb elméletben létezett, s a gyakorlatban csak később jött létre. Természetesen az így létrejött Égalatti ténylegesen nem fedte le az egész világot, csupán azokat a területeket, amelyekre a „kínai" kultúra hatóköre kiterjedt. Sőt éppen az egyesült kínai császárság létrejötte után néhány évvel alakult meg az első olyan szomszédos állam, az ázsiai hunoké (*xiongnu* 匈奴), amely komoly fenyegetést jelentett Kínára nézve, s amelyet nehéz volt csupán a periféria, a „vad övezet" egyik engedetlen, barbár törzseként kezelni – ennek ellenére így tekintettek rá.[12]

[12] Lásd a kínai források leereszkedő szóhasználatát az alábbi kötet szemelvényeiben: Csornai Katalin, ford., *Négy égtájon barbár csillag ragyog. Az ázsiai hunok a kínai forrásokban* (Budapest: László Gyula Történelmi és Kulturális Egyesület, 2007).

Kína, a közös vállalkozás

Az egységes Égalattinak tehát először a gondolata létezett, s a gyakorlatba – természetesen részlegesen – csak később ültették át, amikor a vasfegyverekkel felszerelt tömeghadseregek és a bürokratikus állam kialakulásával megnyílt ennek tényleges lehetősége. Az egység eszméjének rögzülése több következménnyel járt, amelyek a kínai identitást érintették.[13]

Az egyik ilyen következmény a közös múlt gondolatának kialakulása, illetve magának a közös múltnak az utólagos megkonstruálása. Ha ugyanis a természetes állapot az egység, akkor feltételezni kell, hogy ez az egység a kezdetektől, de legalábbis a civilizáció megjelenésétől – az első aranykortól – létezett. Kialakult tehát a már említett elképzelés, mely szerint a vadság állapotában élt embereket a kultúrhéroszok ismertették meg a kulturális-technikai vívmányokkal, s emellett politikai hatalmat is gyakoroltak. A civilizált emberiség már az egymást követő kultúrhéroszok, bölcs királyok, majd a Xia- és a Shang-dinasztia alatt egységes volt, s a Zhou-ház csak tovább vitte ezt az örökséget. A Zhou-dinasztia második felének széttagoltsága egyfajta történelmi kisiklás volt. Így a klasszszikusok és a csaknem a klasszikusokhoz hasonló rangú történeti művek Kína történetét egymást váltó uralkodók és dinasztiák láncolataként írják le, amelyek ugyanazokon a területeken uralkodtak. Ez az elképzelés természetesen téves: a régészeti leletek azt bizonyítják, hogy az, amit kínai kultúrának nevezünk, több – egymástól különböző, más-más térségben kialakult – neolit kultúra egymásra hatásából, összeolvadásából alakult ki, a kínai civilizáció tehát többforrású.[14] A Xia-dinasztia léte nem is igazolt, a Shang-ház létezett ugyan, de a Shang-kori jóslócsontok feliratai alapján egyértelmű, hogy nem egységes birodalomról, hanem valamiféle laza törzsszövetségről volt szó. Maga a fejedelemségekre tagolt Zhou-dinasztia sem tekinthető egységes államnak. Az ókori írástudók tehát saját vágyaikat vetítették vissza a múltba, s ami nem illett e képbe, azt törölték az emlékezetből.

Jól illusztrálja mindezt a Sanxingdui 三星堆 kultúra esete. Az 1980-as években Sichuan tartományban feltárt bronzkori kultúra nagyjából azonos időben

---

[13] Az egységes Kínáról mint elméleti konstrukcióról lásd Mark Edward Lewis, *Writing and Authority in Early China* (SUNY Series in Chinese Philosophy and Culture, New York: State University of New York Press, 1999).

[14] Lásd például David N. Keightley, ed., *The Origins of Chinese Civilization* (University of California Press, 1983), illetve Michael Loewe and Edward L. Shaughnessy, eds., *The Cambridge History of Ancient China: From the Origins of Civilization to 221 BC* (Cambridge University Press, 1999), 37–73.

létezett a Shang-dinasztiával, a bronz megmunkálása területén hasonló szintet ért el – ami hatalmas gazdagságot és területet feltételez –, és nagy valószínűséggel kereskedelmi vagy egyéb kapcsolatban állt a Sárga-folyó völgyével.[15] A kínai források azonban hallgatnak róla – az egységes múlt gondolatát ugyanis megkérdőjelezte volna, ha a Shang mellett, vele párhuzamosan egy másik hasonló állam létét is megörökítik. Az utóbbi évtizedekben a sanxingdui mellett számos olyan lelet került elő Kína területén, amely azt bizonyítja, hogy Kína még az írott források megjelenésekor sem volt egyközpontú, s a kínai civilizáció kialakulása rendkívül összetett folyamat volt, sok párhuzamos fejlődési modellel. A hagyományos történetírás azonban csak a Sárga-folyó völgyében egymást váltó, s elvileg az egész világot uraló uralkodóházakkal foglalkozott, hiszen ez igazolta az egységes birodalom szükségszerű voltát.

Ebben a narratívában nemcsak a múltnak kell közösnek lennie, hanem a jövőre vonatkozó céloknak is. A klasszikusok születése idején, mint láttuk, Kína a teljes széttagoltság állapotában élt, s az írástudó réteg számára kézenfekvő volt, hogy a kor problémáira a választ a képzelt aranykorokban találják meg, amelyekben Kína még egységes volt, s amelyekben a bölcs uralkodók rendet biztosítottak. A Tianxia-elmélet eleinte a Zhou-házi királyok, később az egyeduralomra törő fejedelmek, illetve az ezeket szolgáló írástudók eszköze volt céljaik legitimálására. Az egység összefonódott a rend fogalmával, a rend pedig maga volt a jó kormányzás, a „királyi út", amelyre minden írástudó-hivatalnok fő eszményként tekintett. Nem is ismerünk olyan politikai jellegű művet, amelynek szerzője ne az egységet tartotta volna ideális állapotnak; a Zhou-kori filozófiai iskolák között ebben nem, csak a kívánatos egység elérésének módjában volt vita. (Természetesen lehet, hogy létezett olyan mű, amely valamilyen módon a széttagoltságot legitimálta, ám ha volt is ilyen, idővel – korántsem véletlenül – elveszett.)

A megvalósult birodalom

Kr. e. 221-ben Qin Shihuang egyesítette az addig egymással marakodó fejedelemségeket, felvette a császári (*huangdi* 皇帝) címet, s ezzel létrejött az egységes kínai császárság. Bár a Qin-dinasztia másfél évtizedes uralom után megbukott, a Kr. e. 206-ban helyére lépett Han-dinasztia 漢 több mint négyszáz éven keresztül uralta Kínát. Ez elég idő volt ahhoz, hogy az egység eszméje végleg rögzüljön. Ez az időszak volt a konfuciánus alapművek kanonizálásának kora,

[15] Loewe and Shaughnessy, *Cambridge History of Ancient China,* 212–219, illetve Robert Bagley, ed., *Ancient Sichuan: Treasures from a Lost Civilization* (Princeton University Press, 2001).

ekkor lett gyakorlatilag kötelező minden politikai-hivatalnoki pályára készülő előkelőség és írástudó számára az egységet hirdető konfuciánus művek beható ismerete. Ez természetesen jól szolgálta a Han-házi császárokat, s hosszú távú hatása is lett: a következő két évezredben, bár Kína többször darabokra esett, az elit folyamatosan fenntartotta az egység eszméjét, s többé fel sem merült, hogy Kína lehetne más is, mint egységes, központi kormányzat által irányított birodalom. A széttagolt időszakok háborúi nem arról szóltak, hogy Kína széttagolt maradjon-e, hanem arról, hogy ki tudja ismét megteremteni az egységet. Az egykori fikció tehát valósággá vált, és az elit tudatának befolyásolásával évezredeken keresztül alakította is a valóságot. Ennek jelentőségét nem lehet túlbecsülni: a Han-dinasztia nagyjából egy időben állt fenn a virágkorát élő Római Birodalommal, területe, népessége is hasonló volt, és nyelvi, kulturális szempontból sem volt sokkal kevésbé sokszínű. Egyáltalán nem volt szükségszerű, hogy ez a hatalmas birodalom fennmaradjon, és újra- meg újratermelje önmagát – az egységtudat azonban megakadályozta, hogy Róma sorsára jusson. Megjegyzendő, hogy a Han-kor olyan nagy hatással volt a kínai identitás alakulására, hogy a Kínában mindig is többséget alkotó *han* etnikum neve is e dinasztia elnevezéséből származik.

A birodalmi tudat tehát legkésőbb a Han-korban véglegesen rögzült a kínai elitben, ám nemzeti öntudatról továbbra sem beszélhetünk. Egyrészt Kína lakosságának nagy része Kínát a világgal azonosította, idegenekkel soha nem találkozott, s identitását két dolog határozta meg: hogy melyik családból, illetve melyik régióból származott. Mivel más külső közösséggel nemigen kerültek kapcsolatba, nem volt szükség arra, hogy másként is definiálják magukat, mint egy adott család tagjaként, vagy – a birodalom más részébe kerülve – egy adott hely szülötteként. Két különböző kínai család tagja nem érzett közösséget egymással, hiszen a környezet nem tette ezt szükségessé – annyi volt közöttük a közös, hogy ugyanazon távoli császár hivatalnokainak fizették az adót.

Másrészt, az elit körében továbbra is az Égalatti koncepciója uralkodott, vagyis egy olyan határtalan birodalomé, amelynek a világ minden népe az alattvalója. Ezt a birodalmat jellemzően az aktuális dinasztia nevén emlegették. A kínai császár az egész világ ura, s egyetlen valódi uralkodója, akinek elvileg minden más nép engedelmességgel és adóval tartozik. A kínai uralkodók célja mindig is egy hasonló világrend kialakítása volt, noha a gyakorlatba ültetésére tett konkrét intézkedésekről gyakran kénytelenek voltak lemondani. Mindennek sok problémát okozó következménye volt az, hogy a hagyományos Kína egyetlen más államot sem fogadott el magával egyenrangúnak, és

nem ismerte az egyenrangúságon alapuló nemzetközi kapcsolatok fogalmát. A kínai–külföldi kapcsolatokat nem is tudták másképp megfogalmazni, mint a behódolt – vagy fellázadt – barbárok, illetve kínai uralkodójuk viszonyaként. A hivatalos dokumentumokban a külföldi követek mindig behódoló barbár uralkodók küldöttei, ajándékaik adók, amelyeket a kínai császárnak fizetnek. Jellemző, hogy amikor az udvar, számára megalázó feltételek mellett, gyakorlatilag éves adókkal vásárolta meg a békét a harcias nomádoktól, a kínai forrásokban ez úgy jelent meg, mint a hűbérúr által vazallusának juttatott ajándék.

Ez a hozzáállás a 18. század végétől Kína és a Nyugat első nagy konfliktusának kitöréséhez is hozzájárult. Az 1793-as brit Macartney-követséget Qianlong 乾隆 császár még egy távoli, hódolati ajándékokkal érkező új adófizető képviselőjeként értelmezte, s III. György király kéréseit lekezelő hangvételű levélben utasította el. Néhány évtizeddel később, amikor az erőviszonyok már megváltoztak, a kínai hozzáállás továbbra is hasonló maradt. A kínaiak egészen az első ópiumháborúban (1839–1842) elszenvedett vereségükig elutasították, hogy a nyugati hatalmakkal egyenrangú partnerként tárgyaljanak. Ezután is hosszú, kínkeserves folyamat volt a kínai elit számára megérteni, hogy nem Kína a világ egyetlen civilizált területe, sőt a Középső Birodalom valójában a fejlődés perifériájára szorult.

Az Égalatti eszméje a Zhou-kortól létezett, s a császárkorban is tovább élt. Elvileg a császár az egész világ uralkodója volt, s az általa ténylegesen uralt területet a dinasztiája nevén emlegették, nem valamely „Kínát" jelentő szóval. A kínai elitben évezredekig élt az a fajta „kulturalizmus", amelynek a lényege az, hogy nem kínai és nem-kínai, hanem kultúrával rendelkező, illetve civilizálatlan között tettek különbséget. (A kultúrával rendelkező természetesen azt jelentette, aki elfogadta a kínai kultúrát – naptárat, ruházkodást, hierarchiát, írott nyelvet stb.) Az elit az egyetlen civilizáció képviselőjének tartotta magát, s globális missziós tudattal rendelkezett. Ez azt is jelentette, hogy az elit identitása nem etnikai, nyelvi vagy nemzeti alapú volt; a közemberek pedig nem is igen rendelkeztek saját családjukon vagy szülőföldjükön felül álló identitással. A nemzeti azonosságtudat létrejöttét gátolta egyrészt, hogy Kína történelme nagy részében többnemzetiségű birodalom volt, különböző népelemekkel, amelyek jórészt egymástól elszigetelve éltek. Másrészt nem elhanyagolható tény, hogy az uralkodókat hosszú évszázadokig külföldi hódítók adták: 1271–1368, illetve 1644–1911 között egész Kínát idegenek uralták (mongolok, illetve mandzsuk), ezen kívül a császárság megalapítása óta Észak-Kína több szakaszban nagyjából fél évezredig nomád uralom alatt állt. Ez azzal járt, hogy

az Égalatti-eszményt politikai okokból sem lehetett nemzeti alapra helyezni, hiszen az gyengítette volna a hódítók legitimációját.

A kínai nemzet kialakítása

A 19. századra Kína súlyos válságba került. A külső hatásoktól függetlenül a két évszázada uralkodó Qing-dinasztia 清 klasszikus dinasztikus krízist élt meg, túlnépesedéssel, korrupcióval, belső felkelésekkel. Az újdonság az volt, hogy mindez egybe esett azzal, hogy az országnak történelme során először kellett szembenéznie olyan hódítókkal, akik nemcsak katonailag voltak erősebbek, de kulturálisan is legalább olyan magas szinten álltak, mint Kína. Ez utóbbinak a felismerése önmagában is lassú folyamat volt. Az 1860-as években – az ópiumháborúkra adott válaszul – elindult önerősítési mozgalom (*ziqiang yundong* 自強運動) jelszava még ez volt: „A kínai tudás az alap, a nyugati tudás a funkció" (*zhongxue wei ti, xixue wei yong* 中學為體, 西學為用). Az „alap", „lényeg", illetve a vele szemben álló „funkció" régi fogalompárja a kínai gondolkodásnak, s ebben az esetben konkrétan arra utalt, hogy a kínai hagyományokat meg kell őrizni, és csak az iparban, haditechnikában kell átvenni a külföldi vívmányokat. Vagyis a hagyományos kínai világképet nem kell módosítani.[16]

A további katonai vereségek miatt azonban a kínai elitnek be kellett látnia, hogy az önerősítés önmagában elégtelen: ahhoz, hogy Kína egyenrangúvá váljék a nyugatiakkal és japánokkal, technikai újításoknál többre van szükség. Az 1898-as „száznapos reform" vezetői már abból indultak ki, hogy a nyugati tudás egyenrangú a kínaival – ez a fordulat valódi paradigmaváltás volt –, s Kína megerősítéséhez politikai és kulturális eredményeket is át kell venni. Elsősorban az alkotmányos monarchia volt ilyen megoldás, amely Japánt elég erőssé tette ahhoz, hogy régi mesterét, Kínát legyőzze az 1894–95-ös háborúban. Jellemző azonban a kínai tradíció erejére, hogy a reformerek vezetője, Kang Youwei 康有為 a mozgalom eszméit a *Konfuciusz reformjairól* (*Kongzi gaizhi kao* 孔子改制考) című 1897-es könyvében fejtette ki – vagyis még saját modern reformjavaslatait is Konfuciuszhoz kötötte. A száznapos reform végül a konzervatívok ellenállásán megbukott, s ezzel annak a lehetősége is elenyészett, hogy a kínai császárság megreformálja önmagát. Végül 1912-re a világ legrégebben folyamatosan fennállt államalakulata összeomlott, és kikiáltották a Kínai Köztársaságot.

[16] Az önerősítésről lásd például Jordán Gyula és Tálas Barna, *Kína a modernizáció útján a XIX–XX. században* (Budapest: Napvilág Kiadó, 2005), 26–33.

A Sun Yat-sen (Sun Zhongshan 孫中山) vezette köztársaságpártiak legfőbb problémája az volt, hogy egy modern köztársaság feltételezi egy modern nemzet létét – ilyen azonban Kínában nem volt. Ahogy Sun gyakran idézett hasonlata mondja, a kínai nép olyan volt, mint egy halom laza homok – alkotóelemeit semmi nem kötötte egymáshoz. A császárság, s vele az Égalatti-eszme összeomlott, Kínának az egyetlen civilizációként való tételezése is fenntarthatatlanná vált – az ország fennmaradása érdekében azonban létre kellett hozni a kínaiak új közösségét, amelynek kötelékei a hatalmas államot egyben tartják, s a sok százmillió lakost mozgósítják a külföldi hódítók ellen. Ugyanezek a problémák még fél évszázad múlva, a Kínai Népköztársaság 1949-es kikiáltásakor is fennálltak.[17]

A 20. század különféle szellemi és politikai mozgalmainak központjában végig a modern kínai nemzet megteremtése állt, s ez a folyamat a mai napig tart. A cél mindenki számára ugyanaz volt, de a hozzá vezető utat mindenki máshol kereste. A köztársasági időszakban a továbbra is befolyásos konfuciánusok (pl. Gu Hongming 辜鴻銘) a múltba fordultak, azt állítva, hogy a kínai „szellemi civilizáció" (*jingshen wenhua* 精神文化) magasabb rendű, mint a nyugati „anyagi civilizáció" (*wuzhe wenhua* 物質文化), s az előbbi újjáélesztésével legyőzhető lenne az utóbbi. A köztársaságpárti nacionalisták (pl. Sun Yat-sen) a konfucianizmust és a liberalizmust kívánták ötvözni. A liberálisok (pl. Hu Shi 胡適) ezzel szemben a teljes nyugatosítás (*quanpan xihua* 全盤西化), illetve a gondolkodás (természet)tudományos alapokra helyezése pártján álltak. A marxisták (Chen Duxiu 陳獨秀, Li Dazhao 李大釗, később Mao Zedong 毛澤東) a „feudális" hagyományos kultúra totális megsemmisítését, és egy új szocialista identitás megteremtését tűzték ki célul. A nyilvánvaló különbségek ellenére minden korabeli irányzatot áthatott a nacionalizmus, és a kínai nemzet megteremtésének vágya.[18]

Az iskolák közül végül a – kínai sajátosságokkal és nacionalizmussal mélyen átitatott – marxizmus emelkedett ki, így az 1949–1976 közötti maói időszak alaptörekvése egyrészt a hagyományos kínai, másrészt a külföldi eredetű gondolkodási elemek kiirtása, a tömegek mozgósításán nyugvó szocialista Kína megteremtése volt. A reform és nyitás 1978-as kezdete óta a nemzeti érzés megerősítése új lendületet vett, a marxizmus-leninizus és a maói eszmék helyébe az ország fő összetartó erejeként – a gazdasági fejlődés mellett

[17] A kínai nacionalizmus születéséről lásd Jordán és Tálas, *Kína a modernizáció útján,* 52–55; Sun Yat-sen programjáról uo. 66–82.

[18] Werner Meissner, „China's Search for Cultural and National Identity from the Nineteenth Century to the Present," *China Perspectives* 68 (November–December 2006).

– a nacionalizmus lépett. Ám az, hogy a kínai kormányzat ma is rengeteg energiát fektet a nemzeti érzés felszításába, épp azt jelzi, hogy a modern kínai nemzet létrehozásának folyamata nem ért véget.

A 20. század nemzetépítő törekvéseinek ismertetése külön tanulmányt igényelne, itt csupán néhány sajátosságot emelünk ki. E sajátosságok nemcsak Kínában vannak jelen, de itt különösen erősek, s ebben a kombinációban csak itt jellemzők.

Fontos, hogy a kínai nemzetépítési törekvések nem szerves belső fejlődés eredményeként jöttek létre, hanem egyértelműen külső eseményekre adott reakcióként. A 19–20. század háborúi, melyek a kínai kultúrfölény tudatát megrendítették, és az ország szuverenitásának korlátozásával jártak, valamiféle választ kívántak, s természetes módon a kínaiak azt az utat igyekeztek követni, amelyet ellenségeik már bejártak. Így alakult ki, meglehetősen megkésve, a nemzet és nemzetállam eszméje. Vagyis a kínai nemzet megalkotása egyrészt külső hatásra, másrészt külső – nyugati és japán – mintákat követve kezdődött meg.

Másrészt a folyamat jellemzője, hogy felülről indult, s a legutóbbi időkig az elit ügye volt. A kínai nemzet megteremtésének szükségességére a kínai politikus-értelmiség ébredt rá, és ez igyekezett minden rendelkezésére álló eszközzel közös nemzettudatot teremteni a számtalan széthúzó erő által fenyegetett országban. Az 1911–12-es köztársasági forradalom nem tömegmozgalom volt, hanem művelt egyetemisták, katonatisztek, értelmiségiek akciója, s az első kínai nacionalista megmozdulásnak nevezhető 1919. május 4-i mozgalom is az egyetemekről indult ki. A „haladó" elit vezette mind a kommunistákat, mind fő ellenlábasukat, a Guomindangot 國民黨 (Nemzeti Párt), s az egységtudat erősítését szolgáló propaganda ma is felülről jön. Jellemző módon a jelenkor újnacionalista programját egyetemi emberek fogalmazták meg, akik a pártvezetés egy részének támogatását is maguk mögött tudhatják.[19]

Harmadrészt, a kínai nemzetépítés rendkívül sokrétű folyamat, s bár alapvetően az elit ügye, ez az elit maga is mindig sokszínű és megosztott volt. Az ország megerősítésének általános eszméjén kívül nem voltak – és nincsenek – közösen elfogadott célok, nincs egyértelműen meghatározva, hogy milyen is legyen a felépülő kínai nemzet és nemzetállam. Mennyire legyen nyugatias, mennyire

[19] Az egyetemi központú újnacionalizmus első alapműve a *Kína nemet mondhat* című tanulmánygyűjtemény, amely hatalmas sikert aratott. Lásd Zhang Zangzang et al., *Zhongguo keyi shuo bu. Lengzhan hou shidai de zhengzhi yu qinggan jueze* 中国可以说不——冷战后时代的政治与情感抉择. [Kína nemet mondhat. A hidegháború utáni időszak politikai és érzelmi választásai] (Zhonghua Gongshang Lianhe Chubanshe, 1996).

épüljön a kínai hagyományokra, mennyire szólhassanak bele az ország ügyeibe a nemzet tagjai, együttműködjenek vagy konfrontálódjanak-e a külfölddel, birodalomban vagy Kína-központú ázsiai szövetségben gondolkodjanak, globális vagy regionális nagyhatalmi státuszra törekedjenek? – az ilyen alapvető kérdések körül rengeteg vita zajlott és zajlik. Így a folyamat végkimenetele is megjósolhatatlan.

Negyedrészt, a nemzetállami építkezést nehezíti, hogy Kína soknemzetiségű ország. Az új Kína hivatalosan ötvenhat egyenrangú nemzetiség közös vállalkozása, s ezek minden tagja „kínai" (*zhongguoren* 中國人). Ugyanakkor az állam, a társadalom és a gazdasági élet minden szintjén a túlnyomó többséget kitevő *han*ok dominálnak, s az ősi kultúra, amelyre az új identitást nagyban építik, elsősorban *han* kultúra. A nemzetiségek egy része katonai hódítás által lett „kínai", és sok közülük saját magas kultúrával, írásbeliséggel és államalkotó hagyománnyal rendelkezik – őket pedig nehéz integrálni az épülő nemzetállamba. Ráadásul a *han* népességen belül is időről időre megerősödnek a lokális identitások, amelyek a felülről történő nemzetépítést gátolják. Hogyan építsenek úgy nemzetet, hogy egyesek nem akarnak a részei lenni?

Problémának tekinthető, hogy a formálódó kínai identitás jelentős részben ma is a régi és új sérelmekre épül. A kínai nemzetet a nyugati és a japán imperializmus árnyékában kezdték el kialakítani, s az áldozattudat ma is meghatározó. Az alkotmány preambulumától kezdve a történelemkönyveken át a történelmi filmekig a kínaiakat folyamatosan emlékeztetik, hogy a mostani fő üzleti partnereik (és politikai vetélytársaik) nem is olyan régen mindent megtettek a megalázásukért és kizsákmányolásukért. A hagyományos imperialisták mellé idővel a szovjetek és szövetségeseik (illetve jogutódjaik) is felsorakoztak, nem is beszélve az olyan problémás szomszédokról, mint India vagy Vietnam. Az utóbbi idők fő riválisa pedig az USA, amely állítólag minden eszközzel elejét kívánja venni Kína felemelkedésének, hogy kizárólagos szuperhatalmi pozícióját megőrizze. A fenyegetettség tudatát erősíti, hogy Kínának csaknem minden szomszédjával területi vitái vannak (elsősorban lakatlan tengeri szigetekről van szó), vagyis Kína „ősi földjét" a külvilág ma is fenyegeti. Kérdés, mennyire egészséges az a nemzeti érzés, amely jelentős részben félelmekre és revánsvágyra épül.

A másik oldalról az utóbbi időkben a globalizáció is alakítja a kínai nemzetépítést. Míg hagyományosan az ország el volt zárva a külvilágtól, ma már rendkívül nyitott, és polgárainak mindennapi életét számtalan külső hatás éri. Az amerikanizáció Kínát is érinti, s míg például Washington nem túl nép-

szerű a kínaiak körében, Hollywood annál inkább, újabb kérdéseket felvetve. A nemzetállami építkezés kérdését tovább bonyolítja a tengerentúli kínaiakkal újjáéledt rendkívül intenzív kapcsolat, hiszen megjelenik a dilemma: mennyire részei a kínai nemzetnek a sok esetben évszázadok óta külföldön élő *han* családok? Az ő integrálásuk milyen reakciókat fog kiváltani a befogadó országokban? Lehet-e valaki nemzettag a nemzetállamon kívül?

Zárszó

Kína mibenléte, a kínai nemzet, identitás, önmeghatározás számtalan nehezen megválaszolható kérdést vet fel. A kínaiak évezredekig abban a tudatban éltek, hogy Kína maga a világ, vagy legalábbis a világ közepe, s ez az egyetlen létező civilizáció. Ez az elképzelés, elavult volta ellenére, még ma is tetten érhető, sőt a gazdasági sikerek következtében újjáéledni látszik. A hagyományos világkép összeomlásával megjelent a modern nemzet és nemzetállam kiépítésének igénye, ám a folyamat sok szempontból torz volt – hiszen egy válsághelyzetben, reakcióként indult –, és a nemzetépítők végcélja sem volt egyértelmű.

A kínai rengeteg szempontból torlódott társadalom, ahol együtt élnek a császárkori hagyományok, a maói időszak maradványai, a '80-as évek nagy szellemi megújulásának eredményei, illetve a mai ultramodern, globalizált korszak elemei. Ráadásul minden folyamatosan mozgásban van – valószínűleg soha annyi minden nem változott meg Kína lakóinak életében olyan rövid idő alatt, mint az elmúlt harminc évben. Azt az utat, amelyet más országok száz–kétszáz év alatt jártak be, a kínaiak néhány évtized alatt tették meg, a gyorsaság minden előnyével és hátrányával együtt. Minden igaz a nemzettudatra és a nemzeti identitásra is – e területen a Tianxia-eszme feltámadásától kezdve a militáns nacionalizmuson keresztül a kozmopolitizmusig a legkülönfélébb jelenségek tűnnek fel, s kérdés, hogy mikor alakul ki egy olyan kínai nemzet, amely megfelel a szokásos definícióknak. Persze az is kérdés, hogy van-e egyáltalán értelme ezt elvárni.

Felhasznált irodalom

Bagley, Robert, ed. *Ancient Sichuan: Treasures from a Lost Civilization.* Princeton University Press, 2001.

Csornai Katalin, ford. *Négy égtájon barbár csillag ragyog. Az ázsiai hunok a kínai forrásokban.* Budapest: László Gyula Történelmi és Kulturális Egyesület, 2007.

Dawson, Raymond. *A kínai civilizáció világa.* Budapest: Osiris, 2002.

Jordán Gyula és Tálas Barna. *Kína a modernizáció útján a XIX–XX. században.* Budapest: Napvilág Kiadó, 2005.

Keightley, David N., ed. *The Origins of Chinese Civilization.* California: University of California Press, 1983.

Kong Yingda 孔颖达. *Chunqiu Zuozhuan zhengyi* 春秋左傳正義 [A Tavaszok és őszök krónika és a Zuozhuan kommentárral.] Beijing: Beijing Daxue Chubanshe, 2000.

Legge, James, ed., transl., notes. *The Chinese Classics: with a Translation, Critical and Exegetical Notes, Prolegomena, and Copious Indexes.* 5 vols. Hong Kong: Legge; London: Trubner, 1861–1872.

Lewis, Mark Edward. *Writing and Authority in Early China.* SUNY Series in Chinese Philosophy and Culture, New York: State University of New York Press, 1999.

Loewe, Michael and Edward Shaughnessy, eds. *The Cambridge History of Ancient China: From the Origins of Civilization to 221 BC.* Cambridge University Press, 1999.

Major, John S. and Constance A. Cook, eds. *Defining Chu: Image and Reality in Ancient China.* University of Hawaii Press, 1999.

Meissner, Werner. „China's Search for Cultural and National Identity from the Nineteenth Century to the Present." *China Perspectives* 68 (November–December 2006): 41–54.

Salát Gergely: „»Szent« könyvek Kínában – A konfuciánus kánon." *Vallástudományi Szemle* III.évf./1 (2007): 5–17.

Si shu wu jing: shang, zhong, xia 四書五經上，中，下 [A Négy könyv és az Öt klasszikus]. Shanghai: Guoxue Zhengli She, 1936.

Zhang Zangzang et al. *Zhongguo keyi shuo bu. Lengzhan hou shidai de zhengzhi yu qinggan jueze* 中国可以说不——冷战后时代的政治与情感抉择 [Kína nemet mondhat. A hidegháború utáni időszak politikai és érzelmi választásai]. Zhonghua Gongshang Lianhe Chubanshe, 1996.